

התורה והשירה

עיון בפרשת וילך

פרשת וילך (דברים, ל"א) העוסקת בהכנות לקראת מותו של משה רבנו, יוצרת קשיים בהבנתה בעקבות אי היכולת לקרותה כרצף אחד. הבעיה מתמקדת ביחס בין פסוקים יד-טו לפסוק כג. בפס' יד אומר ה' למשה: "קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצוננו", ומיד מקיים משה את דבר ה': "וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד". אך במקום שה' יצווה את יהושע, מופיע ה' בעמוד ענן, מדבר ארוכות אל משה (טו-כא), ומשה מקיים את דבר ה' (פס' כב), ורק אז נאמר: "ויצו את יהושע בן נון ויאמר לו חזק ואמץ..." (פס' כג). נושא הפסוק אינו מוזכר, ונחלקו הפרשנים מיהו המצווה את יהושע, ה' או משה. אבן עזרא מייחס ציווי זה למשה - "במצוות ה' יתברך" - ורש"י מייחס זאת לה' ישירות. המשך הפסוק מחזק את דעת רש"י, שה' הוא המצווה ("אשר נשבעתי להם **ואנכי** אהיה עמך" - סוף פסוק כג).¹

ובאמת אילו משה הוא המצווה, לא נתקיים דבר ה' במדויק ("ואצוננו" - פשוטו, שה' עצמו יצווה), ולא ברור מה צורך יש בהבאת יהושע לאהל מועד. לפי רש"י נראה, שפסוק כג ממשיך את פסוק טו ישירות, והפסוקים שביניהם אינם במקומם הכרונולוגי. אף האבן עזרא, למרות פירושו, אינו חולק על דבר זה. בפסוק טז הוא אומר: "לא ייתכן להיותו דבק עם אשר לפניו", ובפסוק טו קובע האבן עזרא, שפסוקים טז עד כב מקומם אחר פסוק כג: "ואין מוקדם ומאוחר בתורה, וכן פרשת ויהי ככלות לכתוב, דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת". דהיינו, שפסוק כד בפרק ממשיך את פסוק יג. הסיבה לדברי האבן עזרא, ניכרת בבירור. הוא מחלק בין הפסוקים העוסקים בכתיבת התורה (ט-יג, כד והלאה) לבין כתיבת השירה (טז-כב). לאור חלוקה זו מובן שאף פסוק ל העוסק בשירה ממשיך את פסוק כב.

יוצא אם כן, שפרק ל"א, לו היה נכתב בסדר כרונולוגי,

היה צריך להיראות כך: ואילו הפרק כתוב לפנינו כך:

1. א-יג	1. א-יג
2. יד-טו	2. כד-כט
3. טז-כב	3. יד-טו
4. כג	4. כג
5. כג-כט	5. טז-כב
6. ל	6. ל

השאלה המתבקשת היא, מדוע נכתב הפרק כפי שהוא מונח לפנינו ולא כהצעתו של ראב"ע, בסדרו הכרונולוגי?

¹ עיין רמב"ן על המקום, וכן דעת ר' יוחנן בבבלי, סנהדרין, ח, ע"א, ורש"י שם.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

כפי שניתן לראות מן השרטוט, הבעיה מתמקדת בכך שיחידות 3 ו-4 (פסוקים יד-טו ופס' כג) פוצלו לשניים: חלק אחד (יד-טו) הוכנס לפני יחידה 5 (פס' טז-כב) וחלק שני (פס' כג) הוכנס לפני יחידה 2 (כג-כט), שהועתקה ממקומה². ניסוח הבעיה באופן זה, פותח פתח להבנת סידור הפרק. יחידות 3 ו-4 העוסקות בציווי ה' את יהושוע, פוצלו לשניים, כדי להוות, בעת ובעונה אחת, הקדמה ליחידה 5 והקדמה ליחידה 2, ולהראות בכך את ההקבלה בין שתייהן.

אכן, יחידות 5 ו-2 עוסקות בחטאייהן של ישראל לאחר מות משה, ושתייהן מציבות עדות לבני ישראל. יחידה 5 מציבה את **השירה** כעד ויחידה 2 מציבה את **התורה** כעד. גם מבחינה לשונית ניכרת הקבלה בין היחידות.

יחידה 2	יחידה 5
"לקח את ספר התורה הזה... והיה שם בך לעד "	"כתבו לכם את השירה הזאת ... למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל"
(פס' כו).	(פס' יט).
כי אנכי ידעתי את מריך ... הן בעודני חי עמכם היום ..."	"... כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום ..."
(פס' כז).	(פס' כא).

גם פסוק ל המופיע בסוף הפרק ומשתייך על פי תוכנו ליחידה 5³, מקביל לפסוק כד, השייך ליחידה 2.

"ויהי ככלות משה ... את דברי התורה הזאת על ספר עד תמים "	"וידבר משה ... את דברי השירה הזאת עד תמים "
(פס' כד).	(פס' ל).

עדיין יש להסביר, מדוע הועתקה יחידה 2 לסוף הפרשה, שהרי ניתן היה להכניס את יחידה 3 לפני יחידה 2 ואת יחידה 4 לפני יחידה 5. אולם על-ידי העתקה זו צוינה הכנסת השירה לתוך התורה, ופס' כד "ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמים" מקבל משמעות חדשה (עיינן ספורנו).

² על סיבת העתקה זו ראה להלן.

³ הפסוק מופיע בסוף הפרק ולא בצמוד ליחידה 5, כדי לשמש פתיחה לשירת האזינו.

עדות התורה והשירה

קיימת הקבלה בין עדות התורה לעדות השירה, אך כל אחת מעידה באופן שונה: ה' הוא המצווה: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפייהם..." (פס' יט), ואילו בכתבת התורה לא מוזכר ציוויו של ה' אל משה. ספר התורה אינו מושם בפייהם של ישראל אלא "ושמרתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והיה שם בך לעד" (פס' כו); ואילו השירה תהיה "לפנינו לעד, כי לא תשכח מפי זרעו" (פס' כא). לא עדות אילמת אלא עדות הדוברת מפיהם של ישראל. ואמנם, את השירה יש ללמד לכל ישראל ואילו התורה ניתנת רק ללויים "ונשאי ארון ברית ה'".

ההבדל בולט יותר כאשר בוחנים לשם מה ניתנות העדויות. בשירה הבעיה היא עבודת אלוהים אחרים לאחר מותו של משה: "וזנה אחרי אלהי נכר הארץ" (פס' טז), "כי פנה אל אלהים אחרים" (פס' יח), "ופנה אל אלהים אחרים ועבדם" (פס' כ).

ואילו בתורה הבעיה מתוארת באופן שונה: "כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה' ואף כי אחרי מותי" (פס' כז). השורש מ.ר.ל. מופיע בספר דברים מספר פעמים⁴ ומשמעו תמיד, הכעסת ה' בעקבות סטייה מדרכו ואי שמיעה בקולו. הדגש אינו על עבודה זרה אלא על חוסר משמעת. בהמשך ישנו תיאור מפורט יותר של הבעיה הצפויה: "כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם... כי תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם" (פס' כט). הביטויים המודגשים המתארים את החטא בפסוק זה מופיעים גם הם מספר פעמים בספר דברים⁵ ומשמעותם עבודת פסל, וליתר דיוק, עבודה באמצעות פסל. אין הבעיה עבודת אל אחר, אלא עבודת ה' בצורה מעוותת, בניגוד לציוויו. המקור הבולט ביותר לכך הוא תיאור יום העמידה לפני ה' בחורב (דברים, ד'): "ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחרב מתוך האש. פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה" (פס' טו-טז).

כיוון שלא ראיתם כל תמונה אין לעבוד את ה' באמצעות פסל או תמונה. בהמשך הפרק מופיע שוב החשש: "...והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו" (פס' כה), ושוב באותם ביטויים.

יוצא אם כן, שהשירה תהיה לעד בפייהם של ישראל לאחר שהעם יעבוד אלוהים אחרים. ואילו התורה תהיה לעד מצד ארון ברית ה', לאחר שהעם לא ישמע לציווי התורה עד כדי עבודת ה' בעיוות גמור, באמצעות פסל.

עתה ניתן לחדד את ההבדל בין העדויות:

בעקבות עזיבת ה' (פס' יח) ה' יעזוב את העם (פס' יז); בעקבות פנייתו אל אלוהים אחרים (פס' יח, כ) ה' יסתיר פניו מהם (פס' יז, יח); ובעקבות הרעה אשר עשה (פס' יח) ימצאו את העם רעות רבות (פס' יז). במצב זה של ריחוק גמור מאת ה', ללא הגנתו והתגלותו, רודפות את העם צרות רבות, ואז דווקא השירה 'העממית', הדוברת מגרונם של כל ישראל - "כי לא תשכח מפי זרעו" (פס' כא) - תהיה לעד בבני ישראל, כשריד אחרון מהתגלות ה', או כנבואה המעידה וגורמת לעם להכיר "להלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה" (פס' יז).

אך כאשר הבעיה היא חוסר משמעת, אי שמיעה בקול ה' ואי עשיית מצוותיו עד כדי עבודת ה' באמצעות פסל, העדות צריכה להישמר אצל "הכהנים בני לוי" הממונים על עבודת ה' "במקום אשר

⁴ עיין דברים, א', כו, מג; וכן בפרק ט', ז, כג, כד. בפרק זה מופיע גם הביטוי "קשה ערף" - המופיע בפסוקינו - פעמיים: בפסוק ז, בפסוק יג.

⁵ עיין בעיקר בפרק ט' בתיאור חטא העגל: "...רד מהר מזה כי שחת עמך... סרו מהר מן הדך אשר צויתם עשו להם מסכה" (פס' יב). וכן "...לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו" (פס' יח). משם ניתן לדיוק שחטא העגל היה ביסודו עבודת ה' באמצעות פסל כדעת הריה"ל (הכוזרי, מאמר ראשון, סעי' צז).

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

יבחר". עדות זו, הכוללת מלבד תיאור ההיסטוריה המושגת על ידי ה', גם את מצוותיו וחוקיו, תעמוד כנגד עיוות עבודת ה' במקום אשר יבחר, ותעמיד כנגד העם את דרך ה' אשר הוא סר ממנה.

פרשת הקהל

עיון ביחידה הראשונה של הפרק (פס' א-יג) מצביע על כך, שגם היא ניתנת לחלוקה לשני חלקים: חלק א - א-ח - מינוי יהושוע על ידי משה לעיני העם; חלק ב - ט-יג - קריאת התורה בשמיטה (הקהל).

ראשית מתברר, שהפרק מורכב משלושה חלקים, אשר כל אחד מהם כולל את מינוי יהושוע והעמדת התורה או השירה: א-ח - מינוי יהושוע, ט-יג - תורה (הקהל); יד-טו - ציווי יהושוע, טז-כב - שירה (עדות); כג - ציווי יהושוע, כד-כט - תורה (עדות).

הדגשת הקשר בין מינוי יהושוע לכתיבת התורה או השירה, מצביעה על כך שאין יהושוע נותר לבדו לאחר מות משה, אלא רוחו של משה מלווה אותו ואת העם כולו לדורות, באמצעות התורה והשירה. מבנה זה גם מצביע על הקבלה משולשת:

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

יחידה 1א מקבילה ליחידות 3 ו-4. ויחידה 1ב מקבילה ליחידות 2 ו-5.
ואכן בגמרא הקביל ר' יוחנן בין מינוי יהושוע על ידי משה (יחידה 1א) לבין ציווי על ידי ה'
(יחידות 3 ו-4), ובעיקר עמד על ההבדל ביניהם:

"כתיב כי אתה תבוא [את העם הזה] [רש"י: 'משמע גם אתה כאחד מהן'] וכתיב: 'כי אתה
תביא' (פס' כג) [רש"י: 'משמע שררה נוהג עליהן']. אמר ר' יוחנן: אמר לו משה ליהושוע אתה
והזקנים שבדור עמהם, אמר לו הקב"ה: טול מקל והך על דקדקם - דבר אחד לדור ואין שני דברין
לדור" (סנהדרין, ח, ע"א).

משה אינו רואה ביהושוע מנהיג יחיד, ואילו ה' רואה בו מנהיג בלעדי, ואמנם מסירת התורה
על ידי **משה**, לכוהנים בני לוי - יש בה כדי להראות שאכן משה מצרפם להנהגת העם, וכן בבקשתו
להקהיל את זקני השבטים והשוטרים⁶ (פס' כח). לעומת זאת, ציווי ה' את יהושוע אינו מצביע על
מנהיגים נוספים, והשירה נאמרת **בצו ה'** לכל העם, ללא מתווכים, ונשמרת בפיו.

ההקבלה בין יחידות 2 ו-5 ליחידה 1ב מלמדת, שבניגוד לעדות התורה והשירה מצוות הקהל,
אינה עדות לדורות הבאים, אלא הקדמת תרופה למכה.

כיוון שהמדובר הוא בתורה ולא בשירה, הרי הבעיה היא חוסר משמעת, לכן כדי למנוע את אי
קיום התורה וכדי לגרום לשמירתה בדורות הבאים, באה המצווה לקרוא את התורה "במועד שנת
השמטה בחג הסוכות" (פס' י) "נגד כל ישראל" (פס' יא) "האנשים הנשים והטף" (פס' יב) "ובניהם
אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה..." (פס'
יג).

שירה או תוכחה

כיוון שראינו שתיאור הנחת העדים כולל שני אופנים של עדות, נראה שנאומו של משה לאחר
הקמת העדים אינו אחד. כתיבת התורה מסתיימת במצוות משה **להקהיל** את כל זקני ישראל
ושוטרי, וכתיבת השירה מסתיימת בדבור לפני כל **קהל** ישראל.

"וידבר משה באזני כל **קהל** ישראל
את **דברי השירה** הזאת
עד תמם" (פס' ל).

"**הקהילו** אלי את כל זקני שבטים
ושטריכם ואדברה באזניהם את
הדברים האלה ואעידה בס את
השמים ואת הארץ" (פס' כח).

מה הם "דברי השירה" או יודעים: בפשטות, זוהי שירת האזינו המופיעה מיד לאחר מכן. אך
מה הם "הדברים האלה" בפס' כח? האמנם אלה דברי השירה עצמם?

נעניין בחתימת השירה (פרק ל"ב, מד-מו): "ויבא משה וידבר את כל **דברי השירה** הזאת באזני
העם הוא והושע בן נון" (פס' מד). אך אין התורה מסתפקת בכך: "ויכל משה לדבר את כל **הדברים**
האלה אל כל ישראל, ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר
תצנן את בניכם לשמור לעשות את כל דברי **התורה** הזאת" (מה-מו).

שוב חתימה כפולה, בשירה וב"דברים האלה", ובמסגרת זאת ציווי על שמירת ה"תורה
הזאת" והנחלתה לבנים. הנימוק לכך הוא אריכות ימים "על האדמה אשר אתם עברים את הירדן
שמה לרשתה" (פס' מז), בניסוח כמעט זהה לפרשת הקהל העוסקת בקיום **התורה** לדורות (ענין
ל"א, יג).

⁶ מעין זאת בספר במדבר, כ"ז, טו-כו, שם נזכר אלעזר הכוהן. אך עיון מדוקדק בהשוואה זו אינו מענייננו כאן.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

כדי למצוא מה הם ה"דברים האלה" יש לחזור לפרשיות קודמות, דהיינו לפרשת התוכחה המתחילה בפרק כ"ח.

עד פרק כ"ח, נח - מתייחס משה בנאומיו לתורה בכינוי "דברי התורה" וכדומה⁷. ובפרק כ"ח, נח: "אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת ה**כתובים** בספר הזה..."

מכאן והלאה אנו מוצאים בפרשיות התוכחה, התשובה והבחירה שמשה מתייחס לתורה כדבר הכתוב כבר על גבי ספר. על כורחינו יש לומר, שדברים אלו נאמרו על ידי משה לאחר כתיבת התורה על ספר ונתינתה ללוויים.

לדוגמה: "גם כל חלי וכל מכה אשר לא **כתוב** בספר התורה הזאת..." (כ"ח, טא);

"...ורבצה בו כל האלה ה**כתובה** בספר הזה..." (כ"ט, יט);

"...ככל אלות הברית ה**כתובה** בספר התורה הזה" (כ"ט, כ);

ועוד⁸.

דברים אלו נאמרו לאחר כתיבת התורה, וכנראה, לאחר שאמר משה, כתבם והכניסם בסוף התורה הכתובה. אז כתב גם את פרשת וילך, שהרי סביר שנכתבה לאחר שהדברים בוצעו.

לאור דברים אלו ייתכן לומר, כי לאחר שכתב משה את התורה, אמר בפני הזקנים ולאחר מכן בפני כל ישראל את התוכחה, התשובה והבחירה, או לפחות חלקים מהם. (השאלה, אלו חלקים בתוכחה כתב משה כבר בתחילה ואלו חלקים נאם בפני העם לאחר הכתיבה ואז צירפם, טעונה בירור נפרד).

לחיצוק הטענה יש להוסיף מספר הערות. רבים פירשו את המלים "ואעידה בס את השמים ואת הארץ" (ל', כח) כרומזים לפתיחת שירת האזינו: "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי" (ל"ב, א). אך לשון זו **בדיוק** מופיעה לאחר פרשיות התוכחה: "העדתי בכס היום את השמים ואת הארץ..." (ל', יט) וייתכן אם כן, שלהם כיוון משה כשביקש להקהיל את הזקנים.

כבר ביארנו למעלה שפסוק כט (בפרק ל') מתייחס לעשיית פסל דווקא ולא לעבודת אלוהים אחרים. בשירת האזינו אין כלל אזכור של עבודת פסלים אלא הבעיה היא עזיבת ה' והליכה אחרי אלוהים אחרים. לעומת זאת בתוכחה הבעיה המרכזית היא אי קיום התורה והמצוות ועבודת פסל (גם אלוהים אחרים המוזכרים בה הם "עץ ואבן כסף וזהב" מעשה ידי אדם).

עמדנו על כך, שקיום התורה יגרום לאריכות ימים על האדמה... ואם לא יקיימו אותה לא יאריכו ימים עליה.

ביטויים אלה חוזרים ונשנים בפרשיות התוכחה, התשובה והבחירה⁹, ומשמעותם גלות והפצה על פני הארץ. לעומת זאת הליכה אחרי אלוהים אחרים תגרום לעם "רעות רבות וצרות" כפי שמתואר בפרשיית השירה, והשירה עצמה מתארת בלשונה צרות אלו, אך לא מזכירה כלל גלות מעל פני האדמה אשר ה' נותן לישראל לרשתה.

לסיכום:

שני עדים העמיד ה' לישראל, אחד "מפיהם" ואחד "מפי כתבם". כנגד שני היבטים שונים של חטא: האחד - עזיבת ה'; והשני - עזיבת דרכו. כנגד שניהם נואם משה שני נאומים לעם, נאום אחד הוא השירה ונאום שני הוא פרשיות התוכחה התשובה והבחירה. כדי להראות את ההקבלה והניגוד בין שתי העדויות - מחד, וכדי לכלול את השירה בתורה - מאידך, נכתב הפרק כצורתו לפנינו.

⁷ עיין למשל דברים, א', א, ה; וכן ד', א, מ, מה; וכן ה', א; ועוד.

⁸ עיין כ"ט, כו; וכן ל', י.

⁹ עיין כ"ח, כא, סג; וכן ל', טז, יח, כ.